

В. М. Боричевський, Юридичний інститут
«Інститут повітряного і космічного права»
Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, СТВОРЕНИХ НА МІЖНАРОДНІЙ КОСМІЧНІЙ СТАНЦІЇ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

У даній статті розглядаються проблемні питання права інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності, зокрема акцентується увага на особливості охорони об'єктів створених у процесі діяльності Міжнародної космічної станції

Ключові слова: космічна діяльність, інтелектуальна власність, Міжнародна космічна станція, комерціалізація.

З розвитком наукоємних технологій у космічній сфері та у зв'язку з комерціалізацією вказаної галузі з'явилися нові та урізноманітнилися існуючі суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності, виникли нові способи їх використання. Крім того, зросли й ризики песакціювання посягаш на права та законні інтереси власників, у тому числі пов'язаних з недостатньою урегульованістю нових правовідносин у сфері мирного використання та дослідження космічного простору. Усе це спонукає до необхідності забезпечувати охорону прав і законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності на всьому циклі існування майнових прав – від створення до реалізації. Зміна пріоритетів поступу освоєння космосу на користь залучення приватних інвестицій вплинула на потребу регулювання відповідних відносин інтелектуальної власності по-новому. Поява приватної ініціативи у використанні космічного простору має позитивне значення та, на жаль, й негативні прояви: одночасно із зменшенням державного управління галуззю слабшає контрольованість та прогнозованість розвитку даних правовідносин, зростає імовірність порушення прав суб'єктів інтелектуальної власності [3,26].

Яскравим прикладом існування вказаних тенденцій на практиці є факт функціонування Міжнародної космічної станції. Слід відзначити, хоча Україна поки що офіційно не є учасником даного масштабного міжнарод-

ного проекту, проте у ньому беруть активну участь вітчизняні підприємства: ВО «Комунпар» і ВО «Моноліт» (системи керування і безпеки ракетноносія «Протон»), АТ «Хартрон» (автоматичні системи управління рухом), ВО «Київприлад» (командно-вимірвальна система), Київський радіозавод (система зближення космічних апаратів), завод електрорадіоапаратури (датчики телеметрії) та ін. Є також попередні домовленості між національними космічними відомствами України, Росії та США (НКАУ, РККА і НАСА) про створення українського дослідного модуля на МКС. А у перспективі низка українських підприємств космічної галузі матимуть замовлення на декілька десятиліть.

Крім організаційних, технічних, фінансових проблем, реалізація даного проекту вимагає уваги й до правових аспектів. У зв'язку з тим, що МКС функціонує поза межами територій будь-яких держав (на низькій навколосемній орбіті), особливо актуальним видається вирішення питань, пов'язаних із захистом прав та інтересів учасників станції, зокрема, на об'єкти інтелектуальної власності, створені у процесі її роботи.

Ступінь наукової розробки проблеми охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності є загалом досить високим, проте в Україні та на території СНД не захищено жодної дисертації з проблем охорони об'єктів інтелектуальної власності, створених в процесі космічної діяльності. Патомість, в країнах

Західної Європи та Північної Америки визначена проблема вирішується непослідовно, а наукові дослідження не мають комплексного характеру: результати таких робіт проявляються лише у формі коротких звітів національних космічних установ чи статей окремих авторів у періодичних виданнях. Тому метою написання даної статті є виявлення тенденцій розвитку і сутності права інтелектуальної власності, пов'язаної із діяльністю з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях, зокрема на МКС, та вивчення існуючого механізму охорони права інтелектуальної власності у сфері космічної діяльності.

Діяльність МКС легітимізується через своєрідний трирівневий правовий механізм міжнародного співробітництва, який складає: міжнародна міжурядова угода щодо космічної станції (переважно іменується «ІГА»), що була укладена 28 січня 1998 року між п'ятнадцятьма країнами-учасниками проекту задля використання та подальшого розвитку станції на рівноправних партнерських умовах та в мирних цілях; наступний рівень правового забезпечення діяльності станції складають чотири меморандуми про співробітництво між ключовим учасником проекту (MOUs) — національним космічним агентством США (NASA) та відповідними відомствами інших країн-партнерів: Російської Федерації, Європейського партнера, Канади та Японії. Мета цих документів полягає у виробленні ефективної моделі управління проектом, якомога детальному описі ролі кожного учасника та розподілі обов'язків щодо реалізації окремих програм проекту між національними агентствами. Врешті-решт, заключення ланку складають різноманітні двосторонні угоди між урядовими організаціями держав-учасниць, що містять керівні завдання та принципи, спрямовані на виконання домовленостей, визначених у вказаних меморандумах чи в ІГА.

Основне призначення договору ІГА — забезпечити національну юрисдикцію кожного з учасників над модулями станції (наприклад, науковими лабораторіями). На борту МКС існує досить своєрідний спосіб вирішення колізій, пов'язаних із правозастосуванням: будь-які правовідносини, що вишикаються, змінюються та припиняються на станції,

регламентуються за принципом територіальності, тобто загальною дією норм права держав-членів проекту поширюються в межах їх національних відділень станції (модулів). Така дія права стосується не лише об'єктів, наявних чи створених на борту МКС, а й персоналу станції. Стосовно Європейського партнера проекту (в якому об'єднуються декілька країн Старого світу) положення ІГА передбачають можливість кумуляції правових норм задля уніфікованого регулювання окремих питань (наприклад, існування спільного режиму криміналізації діянь). Натомість, у разі виникнення конфліктних ситуацій рамкова міжурядова угода передбачає додатковий механізм врегулювання суперечностей з допомогою додаткових домовленостей в порядку функціонування третього рівня правової регламентації роботи станції [2, 35].

Проте, специфічними залишаються питання захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності на борту МКС. З самого початку партнери проекту задекларували принципи запобігання посяганням на права кожного з учасників та пов'язаних з ними осіб (контрагентів за договорами, споживачів послуг, наданих з допомогою діяльності станції тощо). У свою чергу з метою мінімізації потенційних ризиків таких посягань та захисту конфіденційної інформації сторони проекту домовились про створення спеціальної процедури маркування об'єктів, створених в ході експлуатації станції. Така система ідентифікації результатів роботи також відрізняється своєю гнучкістю: учасники залишаються за собою право з мотивів безпеки змішувати окремі елементи захисту даних та способи доступу до них. Тобто, кожен з учасників проекту або їх уповноважені представники (наукові установи, промислові підприємства космічної галузі) можуть пропонувати свої умови щодо обміну інформацією та використання спільних прав на об'єкти інтелектуальної власності як іншими партнерами, так і їх відповідними контрагентами (наприклад, виконавцями робіт за договорами підяду).

Також важливим залишається питання захисту прав інтелектуальної власності третіх осіб — суб'єктів, що безпосередньо не беруть участі в проекті, але результати їх роботи використовуються на МКС (наприклад, випе-

наведені підприємства української космічної галузі). Так, IGA передбачає дію однакового правового режиму як для таких осіб, так і дійсних учасників проєкту. Крім того, з метою узгодження роботи станції, в тому числі задля відстеження стану захисту прав інтелектуальної власності, з вересня 2000 року діє спеціальний координаційний наземний центр, що складається з представників кожної країни-учасниці проєкту. Здобутком вказаної установами є вироблення правил поведінки для астронавтів та космонавтів, що стосуються способів оброблення отриманих в процесі роботи станції даних та поведіння з об'єктами, створеними в ній борту. Так, у випадку виникнення спірних правовідносин щодо відшкодування шкоди, завданої порушенням прав інтелектуальної власності, тягар доведення вини лежить на обвинуваченій стороні (відповідачу), а спір розглядатиметься згідно з правом тієї країни, на модулі якої сталося (було виявлено) порушення. Що стосується Європейського партнера проєкту, то останній залишає за собою право керуватися спільними уніфікованими правилами та застосовувати спеціальну систему правових норм, встановлену окремими угодами.

Недостатньо врегульованим залишається питання подальшого використання прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені на борту МКС [6,133]. Міжурядова угода надає право кожному учаснику проєкту передавати майнові права інтелектуальної власності окремим підприємствам чи науковим установам за цивільно-правовими договорами. Проте, проблемною видається ситуація коли певний продукт є спільним результатом інтелектуальної роботи декількох учасників, а, наприклад, Європейське космічне агентство, одноособово розпоряджається майновими правами на такий об'єкт.

Як правило, застосування принципу поширення національної юрисдикції на елементи станції в контексті охорони прав інтелектуальної власності важливе лише для визначення країни походження певного об'єкту. Функціонування повноцінного механізму захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності необхідно пов'язувати із використанням окремих способів, зокрема патентуванням чи процедурою отримання авторських

свідочств. Так, продукти інтелектуальної діяльності створені на японському модулі «Kibo» європейськими резидентами станції можуть шляхом патентування отримати міжнародну правову охорону своїх винахідницьких прав. Натомість, в даному випадку Японія офіційно вважатиметься країною-винахідником. На перший погляд, така подвійна антагоністична система визнання прав інтелектуальної власності децю дискримінує права дійсних винахідників (авторів). Однак, статус країни-винахідника не призводить до суттєвих правових наслідків, пов'язаних із інтелектуальною власністю, а вказує на право країни, яке слід застосовувати при вирішенні спорів (очевидно, до міжнародної реєстрації таких прав) та є лише елементом реклами або ж актом вдячності.

Деякі переваги перед іншими партнерами проєкту мають «європейці»: вони мають право вибрати першину країну-винахідника (наприклад, Францію чи Німеччину).

Зважаючи на те, що ключовим учасником проєкту МКС є національне космічне агентство США (НАСА), більшість документів та вихідних принципів, що регулюють діяльність станції та впливають на подальший її розвиток, запропоновані саме останнім. Можливо, таку ситуацію слід пов'язувати не лише з політичним впливом, а вже космічне право США чи це найдосконаліше у світі та здійснює вплив на всі аспекти космічної діяльності, в тому числі у приватному секторі. Проте, саме рекомендації та директиви НАСА є стрижнем розвитку міжнародно-правової системи охорони прав інтелектуальної власності учасників проєкту МКС. Наведене проводить до висновку, що в найближчому майбутньому виникатимуть колізії, пов'язані із відмінностями у праворозумінні окремих правових явищ та понять різних правових систем, зокрема англо-американської та континентальної.

В останні роки розвиток світової космічної індустрії характеризується процесами комерціалізації. Не виключенням є програма функціонування МКС. На підстав зробленого аналізу можна констатувати, що на сьогодні та трирівнева система регулювання діяльності станції, вважаю, не в повній мірі відображає сучасні тенденції стрімкого роз-

виту відноши у космічній сфері. Одним із можливих способів розв'язання даної проблеми є удосконалення системи угод IGA та MOUs у напрямку розширення співробітництва державних космічних установ із приватними структурами та надання нових можливостей для реалізації проєктів у космосі осташім.

Так, на нашу думку, кожному учаснику МКС слід надати право вільного вибору партнерів по вирішенню окремих завдань з числа третіх осіб, в тому числі приватних, оскільки в останніх зосереджений значний фінансовий та науковий потенціал. Якщо ж запровадити практику відчуження (надання в користування) часток партнерів-проєкту, то це сприятиме не лише залучення більших ресурсів, але й призведе до зростання статусу МКС як символу співпраці всього людства. Вренгі-рент відзначимо, що сучасна система застосування норм права інтелектуальної власності в процесі здійснення космічної діяльності характеризується деякою невідповідністю, мпльвістю і, паренті, існуванням потенційних колізій на базі фундаментальних принципів національного права інтелектуальної власності та міжнародного права, що, зокрема, знайшло своє відображення в положеннях статті 1 параграфу 1 Договору з космосу. Тому проблеми, що стосуються інте-

лектуальної власності та космічної діяльності, створюють унікальні можливості та водночас ставлять вимогу до Комітету ООН з космосу удосконалювати свою діяльність у напрямку стимулювання використання космічного простору в комерційних цілях, сприяння міжнародній співпраці, захисту приватних інвестицій [1,9].

Література

1. *Безлий О. В.* Третья конференция ООН з космосу і проблеми розвитку прав інтелектуальної власності // інтелектуальна власність. 2000. №4. С. 3-9.
2. *Савельев В. А.* Правовой статус международной космической станции: Дис. канд. юрид. наук. — М., 2000. — 195 с.
3. *Яковенко А. В.* Актуальные проблемы прогрессивного развития международного космического права: Дис. канд. юрид. наук. — М., 1999.
4. *Космічне право України.* Збірник нац. і міжнар. Правових актів / Упоряд.: І. П. Андрушко, О. В. Безлий; Відп. ред. Н. Р. Малишева та Ю.С. Шемпученко, 3-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрішком Інтер, 2001.
5. *Said Mosteshar.* Research and Invention in Outer Space: Liability and Intellectual Property Rights. Martinus Nijhoff Publishers, 1995, 3603.

В. М. Боричевский

Особенности охраны объектов интеллектуальной собственности, созданных на Международной космической станции

В данной статье рассматриваются проблемные вопросы права интеллектуальной собственности в области космической деятельности, в частности акцентируется внимание на особенностях охраны объектов, созданных в процессе деятельности Международной космической станции.

In this article the author considers problem questions of intellectual property right in sphere of space activity, the attention to features of protection of objects created in the course of activity of the International space station in particular is focused.